כיתה י' | תושב"ע · משנה | שיעור 3 מתוך 3 | 45 דק' | אבות ד, ה

"הלומד על מנת לעשות": למה ובשביל מה לומדים תורה

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יקראו את משנה ה בפרק ד של מסכת אבות, ויבחינו בין "הלומד על מנת ללמד" ובין "הלומד על מנת לעשות".
- התלמידים יסבירו את פירוש הרע"ב, שמזהה את "לעשות" עם גמילות חסדים, ואת הדוגמאות של רבה ואביי.
- התלמידים יסבירו את המשלים "עטרה" ו"קרדום", ואת דעת הרע"ב על שכר לימוד.
- התלמידים יחברו בין המשנה הזו ובין "ותלמוד תורה כנגד כולם" מהשיעור הראשון.

❓ השאלה הגדולה של היחידה

איך התורה מעצבת את סדר העדיפויות שלי: מה חובה, מה בלי גבול, ומי חייב במה?

השיעור השלישי סוגר את היחידה בשאלה: אם תלמוד תורה כנגד כולם, איך הוא צריך להיראות?

🧪 פתיחה

כותבים על הלוח: "בשביל מה אני לומד?" כל תלמיד כותב על פתק סיבה אחת אמיתית (ציון, תעודה, סקרנות, מקצוע, כדי לדעת מה לעשות). מקבצים את הפתקים לשלוש קבוצות ומשאירים על הלוח עד סוף השיעור. (5 דקות)

📖 הסבר למורה

המשנה מביאה שלוש אמירות על הכוונה שבלימוד. רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה מבחין בין "הלומד על מנת ללמד" ובין "הלומד על מנת לעשות": לראשון מספיקים "ללמוד וללמד", ולשני גם "לשמור ולעשות". רבי צדוק מזהיר שלא להפוך את התורה ל"עטרה להתגדל בהם" ול"קרדום לחפור בהם", והלל מוסיף "ודאשתמש בתגא, חלף".

הרע"ב מפרש "על מנת ללמד" כמי שרוצה רק לעסוק בתורה, בלי גמילות חסדים, כמו רבה; ו"על מנת לעשות" כמי שרוצה ללמוד וגם לגמול חסדים, כמו אביי. כך "לעשות" מקבל משמעות של מעשים טובים כלפי אחרים. הרע"ב מביא גם פירוש אחר ("בִּשְׁבִיל שֶׁיִּקָּרֵא רַב") ומכריע שהגרסה הראשונה עיקר.

על "קרדום לחפור בהם" הרע"ב כותב שאסור ללמוד תורה כדי להתפרנס ממנה, ומבחין בין שכר לימוד (אסור) ובין שכר שימור או שכר בטלה (מותר). הוא מסיים שחכמים שנמנעו לגמרי מהנאה עשו זאת

"מִדַּת חֲסִידוּת", ולא מן הדין. זה מקום טוב לדיון על מקצועות התורה בימינו.

📜 המקור (המשנה מתוך ספריא, נוסח תורת אמת; רע"ב מתוך ספריא)

משנה, אבות פרק ד, משנה ה

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ אוֹמֵר, הַלּוֹמֵד תּוֹרָה עַל מְנָת לְלַמֵּד, מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לִלְמֹד וּלְלַמֵּד. וְהַלּוֹמֵד עַל מְנָת לַעֲשׂוֹת, מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לִלְמֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת. רַבִּי צָדוֹק אוֹמֵר, אַל תַּעֲשֵׂם עֲטָרָה לְהִתְגַּדֵּל בָּהֶם, וְלֹא קַרְדֹּם לַחְפֹּר בָּהֶם. וְכָךְ הָיָה הִלֵּל אוֹמֵר, וּדְאִשְׁתַּמֵּשׁ בְּתָגָא, חָלָף. הָא לָמַדְתָּ, כָּל הַנֶּהֱנֶה מִדִּבְרֵי תוֹרָה, נוֹטֵל חַיָּיו מִן הָעוֹלָם:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על אבות ד, ה

הַלּוֹמֵד עַל מְנָת לְלַמֵּד מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לִלְמֹד וּלְלַמֵּד. גָּרְסִינַן. וְהָכִי פֵּרוּשׁוֹ, הַלּוֹמֵד עַל מְנָת לִהְיוֹת תָּמִיד עוֹסֵק בַּתּוֹרָה וְאֵין בְּדַעְתּוֹ לִהְיוֹת גּוֹמֵל חֲסָדִים עִם הַבְּרִיּוֹת, כְּרַבָּה (ראש השנה יח.) דְּעָסַק בַּתּוֹרָה וְלֹא עָסַק בִּגְמִילוּת חֲסָדִים, אַף עַל גַּב דְּאִבָּעֵי לֵיהּ לְאִעַסּוֹקֵי נַמִּי בִּגְמִילוּת חֲסָדִים, מִכָּל מָקוֹם מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לִלְמֹד וּלְלַמֵּד, וְתִהְיֶה מַחֲשַׁבְתּוֹ נַעֲשֵׂית. וְהַלּוֹמֵד עַל מְנָת לַעֲשׂוֹת, שֶׁהוּא רוֹצֶה לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה וְלִהְיוֹת גַּם כֵּן גּוֹמֵל חֲסָדִים, כְּאַבַּיֵי (שם) דְּעָסַק בַּתּוֹרָה וּבִגְמִילוּת חֲסָדִים, מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לְהַשְׁלִים מַחֲשַׁבְתּוֹ, וְיִזְכֶּה לִלְמֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת ...

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על אבות ד, ה

אַל תַּעֲשֵׂם עֲטָרָה לְהִתְגַּדֵּל בָּהֶם. שֶׁלֹּא תֹּאמַר אֶלְמַד בִּשְׁבִיל שֶׁאֶקָּרֵא רַבִּי וְיוֹשִׁיבוּנִי בָּרֹאשׁ, אֶלָּא לְמַד מֵאַהֲבָה וְסוֹף הַכָּבוֹד לָבֹא:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על אבות ד, ה

וְלֹא קַרְדֹּם לַחְפֹּר בָּהֶם. וְלֹא תִּלְמַד תּוֹרָה כְּדֵי לַעֲשׂוֹת מִמֶּנָּה מְלָאכָה שֶׁתִּתְפַּרְנֵס בָּהּ, כְּמוֹ קַרְדֹּם לַחְפֹּר בָּהּ ...

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב במשנה במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהמשנה.

📜 **כתוב:** "וְהַלּוֹמֵד עַל מְנָת לַעֲשׂוֹת, מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לִלְמֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת"

💭 **מפרשים:** הרע"ב: הכוונה למי "שֶׁהוּא רוֹצֶה לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה וְלִהְיוֹת גַּם כֵּן גּוֹמֵל חֲסָדִים", כמו אביי.

📜 **כתוב:** "אַל תַּעֲשֵׂם עֲטָרָה לְהִתְגַּדֵּל בָּהֶם"

💭 **מפרשים:** הרע"ב: "שֶׁלֹּא תֹּאמַר אֶלְמַד בִּשְׁבִיל שֶׁאֶקָּרֵא רַבִּי", אלא "לְמַד מֵאַהֲבָה וְסוֹף הַכָּבוֹד לָבֹא".

📜 **כתוב:** "וְלֹא קַרְדֹּם לַחְפֹּר בָּהֶם"

💭 **מפרשים:** הרע"ב: "וְלֹא תִּלְמַד תּוֹרָה כְּדֵי לַעֲשׂוֹת מִמֶּנָּה מְלָאכָה שֶׁתִּתְפַּרְנֵס בָּהּ". את מי שנמנע לגמרי מהנאה הוא מתאר כ"מִדַּת חֲסִידוּת".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות (המשנה והרע"ב), דף עבודה, לוח

1. פתיחה: בשביל מה אני לומד? פתקים על הלוח (5 דקות)
2. קריאת המשנה: שלושה דוברים, שלוש אמירות (8 דקות)
3. הרע"ב: רבה ואביי, ומה פירוש "לעשות" (12 דקות)
4. עטרה וקרדום: דיון בקבוצות על לימוד ופרנסה (10 דקות)
5. חזרה לפתקים, שאלת בגרות מסכמת ליחידה, כרטיס יציאה (10 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה מקבל "הלומד על מנת ללמד", ומה מקבל "הלומד על מנת לעשות"?
2. מהם שני המשלים של רבי צדוק?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. לפי הרע"ב, מה ההבדל בין רבה לאביי, ולמה זה מסביר את המילה "לעשות"?
2. מה ההבדל בין "עטרה להתגדל" ובין "קרדום לחפור"? איזו סכנה כל משל מתאר?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם מותר ללמוד משהו "בשביל הציון"? מה הייתה אומרת המשנה, ומה דעתכם?
2. "ותלמוד תורה כנגד כולם" מול "על מנת לעשות": האם שתי המשניות מסכימות?

🎓 שאלה בסגנון בגרות (20 נקודות, ניסוח מקורי)

קראו את משנה ה בפרק ד של מסכת אבות.

א. הסבירו לפי הרע"ב את ההבדל בין "הלומד על מנת ללמד" ובין "הלומד על מנת לעשות". (6 נקודות)

ב. הסבירו את הביטויים "עטרה להתגדל בהם" ו"קרדום לחפור בהם". (6 נקודות)

ג. הראו קשר אחד בין המשנה הזו ובין המשנה "ותלמוד תורה כנגד כולם" (פאה א, א). (8 נקודות)

התשובה המלאה במחוון של דף העבודה.

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- לימוד כערך: למידה לשם עצמה מול למידה לשם תועלת (ציונים, מקצוע) בבית הספר ובחברה.
- "עטרה להתגדל": השימוש בידע כסמל מעמד. דוגמאות מהחיים הציבוריים.
- לימוד ועשייה: האם ידע מחייב פעולה? דוגמאות מהתנדבות, מדע ואזרחות.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- גרסת הרע"ב ופירושו (רבה ואביי), ומה פירוש "לעשות" כגמילות חסדים.
- הלכות שכר לימוד בדברי הרע"ב: שכר שימור, שכר בטלה, ו"מִדַּת חֲסִידוּת".
- חיבור לשיעור הראשון: "ותלמוד תורה כנגד כולם" ו"על מנת לעשות" כשתי פנים של אותו עיקרון.

🏁 סיכום השיעור

חוזרים לפתקים מהפתיחה: איזו מהסיבות שלנו המשנה הייתה מחזקת, ואיזו הייתה מזהירה ממנה? סיום היחידה: כל תלמיד כותב משפט אחד שמחבר בין שלושת השיעורים.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק שתי שורות:

1. דבר אחד שלמדתי היום: _____
2. שאלה אחת שעדיין יש לי: _____

💡 הערות למורה

דברי הרע"ב על "קרדום" ארוכים; במערך מובא קטע הפתיחה, והמשך דבריו (שכר שימור, שכר בטלה, מידת חסידות) מסוכם בהסבר למורה. אפשר לקרוא את ההמשך בספריא עם תלמידים מתקדמים. למתקשים: דף עם תמיכה, ובו מחסן מילים, שאלות סגורות ומחוון משלו.

📝 בדף העבודה

שלושה דוברים במשנה, הרע"ב על רבה ואביי, עטרה וקרדום, ושאלה מסכמת ליחידה בסגנון בגרות. מחוון מלא בעמוד השני.

יש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, פחות שאלות, ומחוון משלה).

מקורות

- משנה, אבות ד, 5 (ספריא)
- רע"ב על אבות ד, 5 (ספריא)

מחוון למורה

מחוון: על מנת ללמד, על מנת לעשות, ולא קרדום לחפור בו

1. **חלק א:** רבי ישמעאל: הכוונה שבלימוד קובעת מה יזכה: ללמד, או גם לשמור ולעשות. רבי צדוק: לא להשתמש בתורה לכבוד (עטרה) או לפרנסה (קרדום). הלל: מי שמשתמש ב"כתר" התורה לעצמו, אובד ("חלף").
2. **חלק ב:** (1) על מנת ללמד: רוצה רק לעסוק בתורה, בלי גמילות חסדים (רבה). על מנת לעשות: לומד וגם גומל חסדים (אביי). (2) שהגרסה הראשונה עיקר: "וּבְרֹב הַסְּפָרִים מָצָאתִי כְּגִרְסָא רִאשׁוֹנָה, וְעִקָּר".
3. **חלק ג:** (1) עטרה: לימוד לשם כבוד. (2) קרדום: לימוד ככלי פרנסה. (3) לא זה ולא זה: זה "על מנת לעשות". לקבל נימוקים סבירים.
4. 🎓 **מסכמת:** למשל: "וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם", כי מי שלומד "עַל מְנָת לַעֲשׂוֹת" זוכה גם לשמור ולעשות; גמילות חסדים מופיעה בשתי המשניות. הערכה: קשר ברור (במשפט), שני ציטוטים, נימוק.

🎓 **מחוון לשאלת הבגרות שבמערך:** א. על מנת ללמד: לומד בלי לעסוק בגמילות חסדים (רבה), ומספיקים בידו ללמוד וללמד. על מנת לעשות: לומד וגם גומל חסדים (אביי), וזוכה גם לשמור ולעשות. ב. עטרה: לימוד לשם כבוד ומעמד; קרדום: לימוד ככלי פרנסה. ג. למשל: בשתיהן הלימוד קשור למעשה; גמילות חסדים מופיעה בשתיהן; הלימוד "כנגד כולם" כי הוא מוביל לעשייה. לקבל כל קשר מנומק.